

היעוד הישראלי המשותף

מאת ד"ר חנן שי

מבט מבס"א, מס' 1,895, 20 בינואר 2021

תקציר: "היעוד המשותף שלנו" הוא מיזם חדש בראשות נשיא המדינה שהושק בחנוכה במטרה לחזק את הסולידריות הלאומית בעם היהודי בכלל ובמדינת ישראל בפרט. המיזם ראוי לברכה בתנאי שיתבסס על ערכי מוסר החירות והצדק היהודי ולא אלו של הליברליזם האירופי.

שלא כדמוקרטיזציה אחרת שהסולידריות החברתית שלהן מבוססת על רעיון ה"אמנה החברתית" מבוססת הסולידריות בעם היהודי, ובכלל זה בדמוקרטיה היהודית, על "ברית היעוד" הייחודית לעם היהודי והחותרת להנחיל לאנושות את ערכי מוסר החירות והצדק ההומני שאברהם הביא לעולם לפני כ-4,000 שנה. לשם הנחלת מוסר זה נדרש "עם הסגולה" לשמש מופת של חיים מוסריים הגזורים מערכי תרבות אברהם ולהוות בכך "אור לגויים".

מיעוד זה נגזרה "ברית הגורל" של נשיאה משותפת בסבל שמנעה את העלמות היהדות מזירת ההיסטוריה בדומה להיעלמותם של תרבויות ועמים רבים אחרים. להטמעת המוסר בהתנהלות הפרט נוצרה כהמשך למהפכה התרבותית של אברהם המהפכה החוקתית של משה שמצוותיה נגזרו מהמוסר. דבקות במצוות מינקות נועדה להרגיל את האדם למודעות לדחפיו ולסיפוקיו ולצורך בהגבלתם לשם מניעת פגיעה בזולת.

ניתוק ה"יהודי החדש" בארץ ישראל מהדת וממצוותיה על-ידי התנועה הפועלית גרם לניתוקו מהמוסר היהודי ועקב כך גם מהאפשרות לדבוק ב"בריתות" המאחדות את העם. ברל כצנלסון, ממנהיגי התנועה הפועלית, הבין את מלוא משמעות התקלה כבר בשנות השלושים של המאה הקודמת ויזם מאמץ לאומי להשבת היהודי הישראלי החופשי-ממצוות ל"אוצרות הרוח של האומה" והסמלים ההיסטוריים הנגזרים מהם.

תיקון זה הושג במאמץ חינוכי נרחב ומתמשך שכלל ארבעה נושאי לימוד ראשיים: תנ"כ, שרבים מפרקיו שוננו בע"פ, ותושב"ע; תולדות עם ישראל לדורותיו; עברית וספרות עברית של תקופת התחיה ו"תור הזהב בספרד"; ו"מולדת": הכרה עיונית ומעשית של א"י וחבליה, בדגש על זיקת אתריה למורשת ישראל.

חיבורה הרשמי של החברה הישראלית למורשת אבותיה התבטא בטקס ההכרזה על הקמת המדינה בו הוכרז, ככתוב במגילת העצמאות, שישראל תהיה מדינה יהודית שערכיה מושתתים "על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונו של נביאי ישראל", שלימים נכללו בחוק יסוד "קדושת החיים וכבוד האדם וחרותו".

פירות מאמץ חינוכי זה ניכרו בין היתר בלכידות הגבוהה בצה"ל בעשורים הראשונים לקיומו שפצתה על נחיתותו הכמותית. כך לדוגמה דרבנו שמעון אבידן ואבא קובנר, חברי קיבוצים של השומר הצעיר, את לוחמי גבעתי במלחמת העצמאות בציטוטים מהתנ"כ ואחד מ"דפי הקרב" של החטיבה הורכב כולו משזירת פסוקי תהילים.

עוזי נרקיס, איש תנועת העבודה והפלמ"ח, מיהר לבשר לפקודיו ביום השני למלחמת ששת הימים על שחרור רובה של ירושלים. ביום המחרת בישר להם ש"חיילי יחידותינו ניצבים היום בלב הארץ, בלב האומה, בלב ההיסטוריה". ביום השלישי, עם שחרור הר הבית והעיר העתיקה, הוא הכריז על "גאולת ירושלים" והציב את ארץ בנימין כיעד הבא: "נגאלות גם ערי נביאינו". ביום האחרון לקרבות מנה נרקיס את ערי יהודה ששחררו וערך את חשבונן ההיסטורי והאקטואלי: "שערי יריחו הוקפו, חומתה נפלה והעיר בידינו. חיילי ישראל חונים על כל מעברות הירדן. מערת-המכפלה וקבר רחל גם הם בידי בניהם של אברהם, יצחק ויעקב."

גם האליטה התרבותית-אמנותית בישראל שאבה את ההשראה ליצירותיה "מאוצרות הרוח של האומה". אברהם שלונסקי דימה את בתי החלוצים בעמק יזרעאל לבתי הטוטפות בתפילין ואת כבישי העמק לרצועותיהן. את השיר "מעל פסגת הר הצופים" כתב שחקן "הקומקום" אביגדור המאירי ואת "ראיתי עיר עוטפת אור" - יוסף שריג מבית השיטה. ההתחייבות ש"שוב לא נלך" ("ראי רחל ראי") היא של שמוליק רוזן החילוני; שיר "המרדף" וחיבור הלחימה בארץ המרדפים להיסטורית המלחמות בא"י הוא של ירון לונדון; את ההימנונים הפטריוטיים של סירות שקד, חרוב ואגוז כתבו דליה רביקוביץ, חיים חפר ודודו ברק החילונים; שלא לדבר על שפעת המוטיבים התנ"כיים שבשירי נעמי שמר ילידת קבוצת כנרת.

ניתוקה של ישראל מזהותה היהודית ו"מאוצרות הרוח של האומה" שעמדו בבסיס לכידותה החברתית הגבוהה התרחש לאחר המהפך הפוליטי של 1977 והפסקתו ההדרגתית של המאמץ החינוכי רב ההיקף והשנים לחיבור הציבור החילוני למורשתה התרבותית-היסטורית של אומתו.

לריק התרבותי-חינוכי שנוצר נשאבו גורמים דתיים שאותם דחו החילונים בשל התנגדותם ל"הדתה". לעומתם, גורמים ליברליים החותרים להחלפת "ישראל הישנה", שהייתה לטעמם לאומנית וגזענית מדי, ב"ישראל חדשה", ליברלית-פרוגרסיבית - מילאו חלל ערכי זה בהצלחה רבה.

בין הליברליזם היהודי המקורי והליברליזם המודרני האירופי פרוסה תהום רעיונית ומוסרית עמוקה:

- מוסר החירות היהודי נועד למנוע עוולות חברתיות הנובעות מאי-השוויון המולד בין בני האדם באמצעות עשיית צדק חברתי; המוסר האירופי מבקש לעשות זאת באמצעות יצירת שוויון חברתי למרות שהטבע בורא את ברואיו בלתי שווים.
- ערכי הליברליזם היהודי נובעים מחוקי האמת האבסולוטית והנצחית של הטבע ולפיכך תואמים את טבע האדם, ולכן הם הומניים. ערכי הליברליזם האירופי לעומתם גזורים מרעיונותיה האוטופיים של הפילוסופיה האקסיסטנציאלית שמתנגשים בטבע וחוקיו ובכלל זה בטבע האדם; מסיבה זו ליברליזם זה המתגאה ומתנשא בהומניות שלו הוא אולי חמלתי ורגיש לעוולות, אך משום שערכיו נוגדים את הטבע הוא נדרש לכפותם ואגב כך לגרום לעוולות חדשות. מסיבה זו הליברליזם האירופי היה מאז המהפכה הצרפתית בלתי הומני ולכן בלתי מוסרי בעליל. ואכן, התנתקותו מעול מוסר האמת הנוצרי-תנ"כי סללה בפני פילוסופים ליברלים מובילים את הלגיטימציה לאידיאולוגיות הקומוניסטית והנאצית שקורבנותיהן הראשונים היו מייצגי העולם הערכי אותו ביקשו להחליף בעולמם ה"חדש" נטול המוסר: התרבות היהודית בתחילה, והיהודים עצמם בהמשך.

להתנתקות מהתרבות היהודית יש היבט נוסף הקשור ללגיטימציה המוסרית לקיומה של מדינת ישראל. הדמוקרטיה דומה לאריג בלתי מושלם שיש בו חוטי שתי, דהיינו

ערכים לביזור העוצמה השלטונית, אך לא חוטי ערב: ערכי מוסר שלאורם על הדמוקרטיה להתנהל ולקבל את הכרעותיה.

על פגם זה עמד קאנט כשהזהיר מאפשרות הקמת מדינה לבני שטן בתהליך דמוקרטי כשר למהדרין. דוד בן-גוריון התייחס לכך ביומנו כשכתב שהדמוקרטיה המערבית לא מספיקה שכן "יש לנו תוכן יהודי מיוחד שצריך להיות נחלת העולם". מהתוכן המיוחד הזה שהעולם הכיר בו נשאבה הלגיטימציה המוסרית להקמת המדינה היהודית ולקורבנות להבטחת קיומה. החלפת התוכן היהודי הייחודי בתוכן ליברלי אירופי מנתקת את המפעל הציוני משורשיו והופכת אותו לשלוחה של הקולוניאליזם האירופי; בכך נשללים הבסיס המוסרי לקיומה של ישראל ומוסריות הקורבן הגדול שהוקרב להקמתה וההגנה עליה.

חידוש הסולידריות הלאומית והלגיטימציה המוסרית לקיום ישראל לאור "הבריתות" הלאומיות הוא אפוא צו השעה המחייב פעילות בשלושה צירים ראשיים:

- חשיפה מירבית של המרכיב התרבותי-מוסרי ביהדות שמהפכת משה הטמיעה אותו במרכיב ההלכתי ושהתנועה הציונית הטמיעה אותו ביהדות הישראלית - שטושטש בהדרגה מאז 1977.
 - חידוש המאמץ החינוכי שיזמה ההנהגה הפועלית במאה הקודמת להטמעת "אוצרות התרבות של האומה" ושהופסק ללא הצדקה.
 - קיום דיאלוג נוקב עם "השחקן הליברלי-פרוגרסיבי" שבהעדר אופוזיציה נאותה השתלט על השיח התרבותי-ערכי בישראל ובקהילות היהודיות בתפוצה, שלא לדבר על השיח הדמוקרטי בכללותו. בשיח זה שהוא מקיים בעיקר עם עצמו הוא עושה כטוב בעיניו, שאינו בהכרח הנכון והטוב מוסרית. לאור כשליו המוסריים הכבדים של הליברליזם האירופי בעבר הקרוב, העמדתו על טעויותיו מהווה חובה מוסרית.
- ייחודה של הפעילות הנדרשת לחיזוק הסולידריות הלאומית הוא חיבורו של העם, בעיקר הציבור החילוני, ל"ברית היעוד" באמצעות המרכיב התרבותי-מוסרי ביהדות. מאחר ומרכיב זה הוא טרום-הלכתי, ולכן נקי ממשקעי המחלוקות ההלכתיות המפלגות, קיים בו פוטנציאל גבוה לליכוד לא רק של חילוניים ודתיים אלא בעיקר של דתיים מכל הזרמים.
- המאמץ לליכוד העם סביב המרכיב התרבותי-מוסרי צריך להתבצע אפוא בשלושה תחומים ראשיים:
- **תוכן:** הכנת התכנים הנוגעים למהות הרובד התרבותי-ערכי של היהדות, הצגת קשריו עם הרובד ההלכתי, הצגת ההבדל בין ערכיו לבין ערכי הליברליזם האירופי, וריכוז הערכים המכוננים הקבועים בחוקי היסוד של המדינה במסגרת "קוד אתי לאומי".
 - **הדרכה:** הכנת עזרים נדרשים להוראת התכנים בישראל ובתפוצה, הכשרת סגלי הוראה להשתמש בהם, וסיוע בהפצתם האינטנסיבית.
 - **פיקוח ובקרה:** הפעלת "מוצב תצפית דמוקרטי מוסרי" - גוף שיספק בזמן אמת חוות דעת וניתוח מוסרי של התנהלות הדמוקרטיה בישראל לאור ערכיו האוניברסליים של מוסר החירות והצדק היהודי. בישראל, יש לשוב ולהזכיר, קבועים ערכי המוסר הזה בחוק ולפיכך הם מחייבים כמו החוק עצמו.

* ד"ר חנן שי הוא מרצה לחשיבה אסטרטגית מדינית וצבאית בחוג למדעי המדינה באוניברסיטת בר-אילן